

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YAYINLARI: 5

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİNDEN TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNE MEHMET ALTAY KÖYMEN ARMAĞANI

KONYA-2011

Merhum Hocam Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in Aziz Hatırasına

Kemal GÖDE *

Doktora talebem Doç. Dr. İsmail Çiftcioğlu ve S. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. M. Ali Hacıgökmen, merhum Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen hocamız için bir hatıra kitabı hazırlanacağını bana bildirdiler ve benden de bir yazı istediler. Memnuniyetimi ve teşekkürlerimi ifade ettim ve hemen A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümünde öğrenci olduğum 1960'lı yıllarda tuttuğum ve devamlı elimin altında bulundurduğum not defterlerimi karıştırdım.

Bu defterlerde isimleri geçen ve 1961- 1966 yıllarında bölüm kürsülerinde görevli öğretim üyesi ve asistan hocalarımızdan, Eskiçağ Tarihinde: Prof. Dr. Halil Demircioğlu, Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Dr. Firuzan Kınal; Ortaçağ Tarihinde: Prof. Dr. A. Nimet Kurat, Prof. Dr. Faruk Sümer, Prof. Dr. Şerif Baştav; Yeniçağ Tarihinde: Prof. Dr. B.Sıtkı Baykal, Prof. Dr. Adnan Erzi, Prof. Dr. Halil İnalcık; Yakınçağ Tarihinde: Ord. Prof. Dr. E. Ziya Karal, Prof. Dr. Mustafa Akdağ; Genel Türk Tarihinde: Prof. Dr. Şinasi Altundağ, Prof. Dr. Mehmet Altay KÖYMEN, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Prof. Dr. Şerafettin Turan ve o tarihlerde Dr. Asistan olan, Ortaçağda Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Mine Erol, Yeniçağda Prof. Dr. Yaşar Yücel, Yakınçağda Prof. Dr. Yücel Arıtaş ve Genel Türk Tarihinde Prof. Dr. Aydın Taneri, Prof. Dr. Nejat Kaymaz'ı hatırladığımızda; vefat edenleri rahmetle, hayatta olanları sağlık dileklerimle ve hepsini saygıyla anmak istiyorum.

Genel Türk Tarihi ders notlarımın içinde, o tarihlerde 47 yaşında olan merhum Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen hocamdan 48 yıl önce, 12 Ocak ve 19 Ocak 1963 tarihlerinde, Büyük Selçuklu Tarihi dersinde: Doğu-Batı Medeniyeti, İslâm Medeniyeti, Akdeniz Medeniyeti, Selçuklular ve vasal devletler, Anado-

* Prof. Dr., *Isparta Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.*

lu'nun fethi ve Türkleşmesi üzerine verdiği iki dersinden tutabildiğim çok önemli bilgileri ihtiva eden notlarımı buraya aynen alıyorum:

"İnsanlık medeniyeti Orta-Doğu'da başlamıştır. Mezopotamya'ya ve oradan da Akdeniz'e geçmiştir. Akdeniz medeniyet çevresi ve Uzak-Doğu medeniyet çevresi mevcuttur. Bu medeniyetlerin birbirlerinden haberleri yoktur. Daha sonra bu iki medeniyet birbirini tanıyacaklardır. Medeniyet üstünlüğü, Sümerler zamanında doğudadır. Yunanlılar devrinde ise batıya geçer ve Helen medeniyeti meydana gelir. Daha sonra tekrar doğuya geçer ve İslam medeniyeti tarih sahnesine çıkar. Türkler Türkistan yani Anavatandan Kavimler Göçü'nde iki istikamette göç etmişlerdir. Güneye Hindistan'a ve batıya Karadeniz'in kuzeyini takip ederek yol alırlar. Orta-Doğuya gelirler ve İslam medeniyet çevresine girerler. İran'da kurulan devletler Türklerin buraya girmelerine mani olur. Türkler bir türlü İran engelini aşamazlar. Müslüman Arapların taarruzu ile Sasaniler yıkılır. Mirasına Araplar el koyar. Araplar cesur ve iri vücutlu olan Türkleri severlerdi. Dört Halife ve Emeviler Devri geçer. İslam devleti Emeviler devrinde büyüdü ve 751- 1258 Abbasiler devrinde de, İslam ülkesi önce genişledi ve sonra bölünmeye başladı. Bu meselelerin tarihe çıkardığı hakikatler vardır. İslam imparatorluğu parçalanmakla beraber, nazari birliği parçalanmamıştır. Nazari İslam hukuku sistemleşmiştir ve halife mevcuttur. Selçuklular devrine kadar devam eder. Halife, İslam camiasının hem dini reisi ve hem de devletin reisidir. Selçuklular devrinde değişiklik oldu. İlk defa olarak sultan unvanıyla Türklerin devlet işlerine girdiği görülüyor. Yani dünya işleriyle dini işler birbirinden ayrılıyor. Dünya işleri Selçuklular'da, dini işler Halife'de kalmış ve fakat Halife'yi korumak yine Selçuklular'ın vazifesi olmuştur. Sultan Tuğrul zamanında yapılan siyasi antlaşma, zamanın hukukçularını şaşırtmıştır. Türkler kendileri göçebe oldukları halde, yerleşik halkın kültür ve medeniyetine tesir etmişlerdir. Türkler, İslam medeniyetine gençlik aşısı yapmışlar ve İslamiyet, Türkler ile büyük bir din haline gelmiştir. Selçuklular'ın bir devlet kurmasıyla, İslamlığın korunması Türklerin omuzlarına yüklendi. Cesur ve teşkilatçı Türkler, İslamiyet'i benimsemişler ve müdafaa etmişlerdir. İslamiyet'in dışında kalan bazı Türkler, Türklüklerini kaybetmişlerdir. Halbuki Orta-Doğuya giren Türkler benliklerini kaybeder gibi görülürlerse de, sonradan Türklükleri yeniden ortaya çıkmıştır. Türkler, İslam dünyasında; mücadele, dostane, müspet hizmet ve menfi davranış safhalarından sonra devlet kurmaya başladılar. Bazı yabancı âlimler, Abbasi-İslam devletinin parçalanmasında, Türklerin rolü vardır derlerse de, bu tamamen yanlış bir fikirdir. Bilakis Türkler, İslam birliğini ve İslamiyet'i korumuşlardır. Selçuklular'ın getirdiği bu düzene "Selçuklu nizamı" diyoruz. Bu nizam, hâkim olduğu zümreyi refaha ve medeniyete kavuşturmuştur. Selçuklu devletlerinde bir müşterek vasıf daha vardır. Türk hâkimiyet telakkisine göre; devlet, başta bulunan hanedan üyelerinin, hanedan ise, milletin müşterek malıdır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu muhtelif devletlerden meydana gelmiştir. Devlet ya müstakil, ya da vasal

oluyordu. Selçuklu İmparatorluğu hâkimiyetindeki yerleri, ya büyük sultan kendisi, ya da vasal devletleri vasıtasıyla idare ediyordu.

Büyük Selçuklular'a bağlı/vasal devletler üçe ayrılır: 1. kategoriden devletler, hükümdarla aynı Selçuklu ailesinden gelenlerin kurup idare ettiği devletler: Anadolu Selçukluları, Kirman Selçukluları, Irak Selçukluları, Suriye Selçukluları; 2. kategoriden devletler: Türk soyundan gelenler tarafından kurulup idare edilen devletler: Karahanlılar, Gazneliler, Harezmşahlar, Anadolu'da 1071 Malazgirt zaferinden sonra kurulan, Saltuklular, Mengücekler, Danişmendliler, Artuklular, Ahlatşahlar; 3. kategoriden devletler: başlarında Selçuklu ailesi ve Türk soyundan kurucu ve idarecilerin bulunmadığı devletler: Büveyh oğulları, Bavendiler, Ukayl oğulları gibi. Bu devletlerin hepsi, başlarında melik olduğu halde, Büyük Selçuklular'ın hâkimiyetini kabul etmişlerdir. İslam klasik devlet tipine göre, orduyu Türkler teşkil ederler. İslam devlet telakkisine göre, her hükümdar fazla vasal devlete sahip olmasını ister. Çünkü harpte, vasal devletler de ordusuyla sefere katılırlar. Sultanlar, kendilerini o zaman daha güçlü ve daha yüksek görüyorlardı.

Vasallık şartları: yıllık vergi/haraç verir. Ordusuyla sefere katılır. Bunların dışında İslamlığa dair şatlar vardır. Bağlı bulunduğu hükümdarın adına hutbe okutur, sikke kestirir. Büyük Selçuklu sultanları,1.kategoriden devletlerle aynı aileden oldukları için müsamahakâr davranıyorlar, diğerlerine ise hiç acımadan şartları tatbik ediyorlardı. İşte Büyük Selçuklu sultanları, fırsat buldukça 3.kategoriden devletleri itaat altına almışlardır. Bunun ilk örneği, Sultan Tuğrul, 1055'de Bağdad'a girdiği zaman, Büveyh Oğulları Devletini ortadan kaldırmış olmasıdır.

Görülüyor ki, Büyük Selçuklular müstesna, vasal devletler mahalli devletlerdir. Hâlbuki Büyük Selçuklu İmpratorluğu cihanşumül bir devlettir. Birçok kavimlere ve milletlere hâkimdir. Bütün mahalli devletleri içine aldığından Selçuklular, İslam dünyasının birleştiricisi olmuştur. Selçuklular'ın hâkim olduğu sahalarda, Türklerin yanı sıra İranlılar/Farslar, Araplar ve diğer topluluklar mevcut olup, imparatorluğu bu unsurlar meydana getirmiş ve kurulan Selçuklu nizamı ile huzur, barış ve refah içinde birlikte yaşamışlardır.

Büyük Selçuklular ile Anadolu'nun fethedilmesi ve Anavatan Türkistan'dan kilometrelerce uzakta Anadolu'nun yeni bir Türk vatanı/Türkiye haline gelmesi: Oğuz-Türkmenleri'nin akınları, muntazam Selçuklu ordularının fetihleri ve Anadolu'da kurulan vasal Türkmen devletlerinin yaptıkları fetihlerle gerçekleşmiştir.

Sultan Tuğrul'un 1040'da Gazneliler'e karşı kazandığı Dandanakan savaşı: devlet kuran; Sultan Alparslan'ın 1071'de Bizanslılar'a karşı kazandığı Malazgirt savaşı: vatan kazanan; Sultan II. Kılıçarslan'ın yine Bizanslılar'a karşı kazandığı Miryokefalon

savaşı: vatan koruyan; Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın 1921'de İtilaf devletlerinin desteklediği Yunanlılar'a karşı kazandığı Sakarya savaşı da, vatan kurtaran meydan muharebeleridir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu bölünmez kutsal vatanımız ortaya çıkmıştır."

Merhum Köymen hocamın 1963'te verdiği Büyük Selçuklu Tarihi dersinden tuttuğum ve günümüze de ışık tutan bu bilgileri ve değerlendirmelerini verdikten sonra, şimdi de öğrencisi olduğum 1961 yılından, vefat ettiği 1993 tarihine kadar 32 yıl boyunca hem lisans, hem yüksek lisans ve hem de Ankara'ya gittiğimde, fakülte veya evinde ziyaretlerimde, Kayseri'de görevli olduğum 1975-1984 tarihlerinde, Yüksek İslam Enstitüsü, İslam-Türk Medeniyeti Tarihi öğretim görevlisi ve 1984-1993 tarihlerinde de Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü kurucu bölüm başkanı ve öğretim üyesi iken Kayseri'ye davet ettiğimizde epeyi görüşme, sohbet ve ders alma imkânı bulduk. Rahmetli Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen hocamla beraber olduğumuz zamanlarda hatırlayabildiğim birkaç anımı aktararak, sözlerimi bitirmek istiyorum.

Merhum Köymen hocam, ben Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğrencisi olduğumda, 45 yaşlarında siyah saçları arkaya taranmış, güler yüzlü, iriyarı, uzun boylu, zeki, titiz, dikkatli, derslerini tane tane anlatan, önemli bulduğu sözleri sık sık tekrarlayan, konusuna hakim, her öğrencinin dersini iyi dinlemesini isteyen, dersi dinlemeyene dikkat kesilerek ve gülümseyerek sessizliği sağlayan ve dersinde rahatlıkla not tutulabilen bir hoca, hocaların hocası, ciddi, hassas bir ilim adamı ve bir Selçuklu Tarihi uzmanıydı, ustasıydı. Rahmetli hocam, ilk derslerinden birinde, akademik hayatını şöyle anlatmıştı: *"Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü'nün dört doktora öğrencisinden ikisi Selçuklu tarihçisidir; bunlardan biri benim, diğeri ise Prof. Dr. Osman Turan'dır. 1940'da Tarih Bölümü'nü bitirdim. Kirman Selçukluları ile doktor, Büyük Selçuklu Sultanı Sancar'ın Meliklik Devri ile doçent ve Büyük Selçuklu-İmparatorluk Devri ile de 1956'da profesör oldum. Şu anda Genel Türk Tarihi Kürsüsü'nde vazife yapmaktayım"*. Köymen hocamın sözünü ettiği merhum Köprülü hocamızın diğer iki doktora öğrencisinden biri merhum Prof. Dr. Neş'et Çağatay'dır. İslâm tarihçisidir. A.Ü. İlahiyat Fakütesi'nde görev yapmıştır. İsmini hatırlayamadığım diğeri ise, Milli Eğitim Bakanlığı'nda vazife yapmıştır.

Merhum Köymen hocam, kendi imkânlarıyla 1963 tarihinde Ankara Ayyıldız Matbasında "Selçuklu Devri Türk Tarihi" isimli eserini bastırmış, öğrencilerinin ve ilim âleminin hizmetine sunmuştur. Bu eser, pek tabii olarak, bir ücret karşılığında alındığı için, bazı kişiler dedi kodu yapmış olmalılar ki, buna

hocamız üzülmüş ve bu üzüntüsünü benimle de paylaşmıştı. Adı geçen eser, alanında hâlâ önemli bir çalışmadır.

Merhum Köymen hocama ve diğer hocalarıma zaman zaman tebrik yazıyordum. Tebriklerime, o güzel yazısıyla cevap verme zahmetinde bulunmuştur. O tebrikleri hâlâ saklarım. Kendilerini ziyaret ettiğimden ve yazdığım tebriklerden memnun olduğunu ve el yazımı çok beğendiğini, kendi el yazısına benzettiğini ifade ederek, beni mutlu etmiştir.

Emirdağ ve Eğirdir liselerinde tarih öğretmeni ve idareci olduğum 1966-1972'li yıllarda Ankara'ya her gittiğimde hocamı ziyaret ederek ellerinden öper, hâlini hatırını sorardım. Öğrencilerinin öğretmen ve idareci oluşundan büyük mutluluk duyardı. Hâl hatır sorduktan sonra, ilmî konularda sohbet ederdik. Yayımlanan makalelerinden, adıma imzalayarak verir ve benim yüksek lisans yapmamı tavsiye ederdi. Bu arada bir öğüdünü de yerine getirdim ve Selçuklu sultanlarının geleneğine uyarak üç oğluma Türk ve Müslüman adları verdim. Babamın Halil adına, hocamın Altay adını ekleyerek, bugün Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olan 1967 doğumlu büyük oğluma Halil Altay adını verdim. Bunu hocama söylediğimde çok memnun olmuştu.

Kayseri'de görevli olduğum 1975-1993 tarihlerinde rahmetli hocamla daha çok görüşme imkânı buldum. Bir işi için 1976 yılında kendi arabasıyla Kayseri'ye gelen hocam, bir tanıdığı vasıtasıyla beni aratmıştı. Ben de heyecan ve sevinç içinde hocamın bulunduğu adrese gittim. Buluştuk, elini öptüm. O da benim gözlerimden öptü. Bir iki gün kaldığı Kayseri'yi birlikte gezdik. Kayseri kalesine hayran kalmıştı. O tarihlerde iç kale sebze pazarı olarak kullanılıyordu. Pek çok tarihi olayların geçtiği iç kalenin perişanlığına üzülmüş ve buranın düzenlenerek bir açık hava müzesi hâline getirilmesini söylemişti. Tarihî yapıları; camileri, medreseleri, kümbedleri, türbeleri, bedestenleri, çarşıları, arastaları, çeşmeleri ve hanları gezdik. Selçuklu sultanlarının ve özellikle I. Alaeddin Keykubad'ın faaliyetlerini ve Moğol tehlikesine karşı, kaleyi tamir ettirdiğini ve bir de tamir kitâbesi koydurduğunu anlatmış ve ben de burçtaki bu kitâbeyi göstermiştim. Bu eserleri dikkatle, hayranlıkla inceleyen ve çok beğenen rahmetli Köymen hocam: *"Kayseri ve kalesi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler devrinde pek çok olaylara sahne ve şahit olmuş, mühim bir kültür ve ticaret merkezidir"* demişti. Arabasıyla seyrederken, sürücülerin trafik kurallarına uymadıklarından yakınan hocam: *"Kemal, Kayseri trafiği, Ankara trafiğine hiç benzemiyor. Herkes kafasına göre araba kullanıyor. Çok dikkatli olmalı"* demişti. Şehir trafiğinden çıkarak, bugün Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olan, görevli olduğum Kayseri Yük-

sek İslam Enstitüsü'ne gittik. Öğretim görevlisi arkadaşlarla tanıştırdım. Bundan çok memnun oldu. Sohbet ettik ve sonra oldukça zengin olan Enstitü kütüphanesini gezdik. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe ve diğer İslâmî eserler yanında, kaynak özelliğinde tarihî eserleri görünce, gözleri güldü, sesi titredi ve heyecan içinde, kitapları eline alarak baktı, karıştırdı, inceledi. Bana dönerek: *"Kemal, burası tarihi kaynak yönünden de zengin ve burada akademik çalışma yapılabilir"* dedi ve gözü yan yana duran iki kitaba ilişti ve birini eline alarak: *"Biliyor musun Kemal, bu eser, Halil Edhem'in Kayseriyye Şehri. Gezip gördüğümüz bütün Selçuklu eserleri bu kitapta var. Sen bu eseri, yüksek lisans tezi olarak, yeni yazıya çevir ve tamamla"* dedi ve kitabı elime vererek, sözlerine şöyle devam etti: *"Hemen çalışmaya başla, kayıt için Ankara'ya gel, fakültede görüşelim."* Bu güzel emrivaki karşısında heyecanlandım ve çok sevindim. Kayseriyye Şehri'ni, tarih öğrencisiyken hocalarımızın tavsiyesiyle okuduğumu, yabancısı olmadığımı, bu tezi zamanında bitireceğimi, rahmetli Mehmet Altay Köymen hocama ifade ile teşekkür ettim ve uğurladım. Merhum hocamın idaresinde "Halil Edhem ve Kayseri Şehri" adıyla hazırladığım çalışma, 1978 tarihinde kabul edilmiş ve 1982'de Kültür Bakanlığı tarafından basılmıştır. Böylece, rahmetle andığım hocamın teşvikiyle, hem ben akademik hayata başladım ve hem de Kayseri Şehri isimli eser yeni harflerle, okurların hizmetine sunulmuş oldu. Hocam, bu müspet gelişmeden çok memnun kalmış ve beni tebrik etmişti. Ben de teşekkür edip, elini öpmüştüm.

Daha sonra ben, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde, merhum hocam Prof. Dr. M. Fahreddin Kırzıoğlu'nun idaresinde, Eratnalılar (1327-1381) konusunu doktora tezi olarak, 1981 yılında tamamladım. Ben kendisine bilgi veremeden bunu, görevli olarak Erzurum'a gittiğinde, merhum Kırzıoğlu hocamdan öğrenen rahmetli Köymen hocam, çok memnun olmuş ve beni tebrik etmişti.

Merhum hocam Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in cenaze namazına katılmak için 7 Mart 1989'da Ankara Kocatepe Camii avlusunda toplanmıştık. Merhum Köymen hocamız, bizlere bakarak: *"Çocuklar, Bahaeddin sırayı bozdu"* diyerek, kendisinden 8 yaş küçük olan rahmetli Ögel hocamızın erken vefatına işaret etmişti.

Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü başkanı olduğum 1988'li yıllarda arkadaşlarımızla lisans, yüksek lisans ve doktora programlarını açmış ve aşağıda anacağımız bazı hocalarımızla birlikte, o tarihlerde emekli olan merhum Prof. Dr Mehmet Altay Köymen hocamızı da Kayseri'ye davet etmiştik. Hocamız, anılan programlardaki öğrencilerimize dersler ve kon-

feranslar vermiş ve öğrencilerimize kitaplarını imzalamış ve bu unutulmamışlıktan büyük sevinç ve mutluluk duymuştu. 1988-1992 yıllarında söz konusu üniversitede rektör olan merhum Prof. Dr. Naci Kınacıoğlu'nun misafirperverliği ve akademik aşkıyla, Köymen hocamızla birlikte, rahmetli Prof. Dr. Faruk Sümer, Prof. Dr. Aydın Taneri, Prof. Dr. M. Fahreddin Kırzıoğlu; Prof. Dr. Şerif Baştav ve Prof. Dr. Mustafa Kafalı gibi hocalarımız, Kayseri'ye davet edilerek öğrencilerimize dersler ve koferanslar vermişlerdir. Bizlere tarih şuuru yanında, millî şuur da kazandırmışlar ve akademik yönden destek olmuşlardır. Böylece Kayseri'de ilmî bir muhit meydana gelmiştir.

13 Mayıs 1916'da Ankara / Haymana / Deveci Köyü'nde doğan ve 9 Kasım 1993'te Ankara'da 77 yaşında vefat eden, fakat ilmiyle, tarihçiliğiyle, eserleriyle ve öğrencileriyle hâlâ gönüllerimizde yaşayan hocamıza Allah'tan rahmet diler, sevgi ve saygılarımı sunarım. Ruhun şad olsun hocam. ©